

ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Корж І. Ф.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру,
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

У ході формування української державності, появи нових загроз і викликів, зростає роль і значення військового законодавства, як правового засобу (інструменту), який призначений забезпечувати реалізацію функції держави по забезпеченню національної безпеки, ефективна діяльність якого в значній мірі залежить від професійності особового складу військових органів та ефективності військового законодавства (військового права).

Необхідно зазначити, що однією з нинішніх суспільних проблем України є питання щодо функціонування в Україні військової юстиції – правового механізму, покликаного виконувати правоохоронну функцію у військових формуваннях та функцію правосуддя щодо військово-службовців, яке надзвичайно актуалізувалось з початком збройної агресії Російської Федерації проти України. Саме невід'ємною складовою системи військової юстиції і є військове право.

Якщо звернутися до історії функціонування військової юстиції в Україні, то інтегрувавшись на початку 90-х років із радянської періоду в незалежну Україну, дана інституція, починаючи з 2002 року у процесі різних реформ, а саме:

- судової реформи [1,2], згідно з якою передбачалося поступове виведення військових судів із системи правосуддя та остаточної їх ліквідації;

- реформи прокуратури, якою передбачалося заміну військової прокуратури гарнізонними, регіональними та іншими спеціалізованими прокуратурами, створення спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері (на правах самостійного підрозділу Генеральної прокуратури), та в підсумку остаточної їх реорганізації в спеціалізовані прокуратури у сфері оборони. Так, у зв'язку із прийняттям Закону України [3], положення що стосувались військових прокуратур були виключені із Закону України «Про прокуратуру». Однак, у зв'язку з проведенням АТО на Сході України, військові прокуратури були реанімовані, а в 2019 році Законом України [4] було передбачено ліквідацію військових

прокуратур до 1 січня 2021 року. Таким чином із системи військової юстиції України національним законодавством передбачалося існування лише інституту військової поліції.

Необхідно зазначити, що в науковому середовищі вирують дискусії щодо необхідності відновлення військової юстиції в Україні, адже це може забезпечити належну правову основу для вирішення специфічних військових злочинів та підвищити дисципліну серед військовослужбовців, як показує міжнародний досвід. Основні аргументи за відновлення зосереджуються на потребі ефективного правосуддя для військових, розслідування та підтримання військового правопорядку, захисту прав військовослужбовців.

Крім того, існує версія щодо впливу керівництва Росії на керівництво України та українських політиків щодо ліквідації військової юстиції в інтересах підготовки Росії до збройної агресії проти України. Як показала нинішня практика у сфері національної безпеки, негативні наслідки для даної сфери мають місце, оскільки маємо значну кількість відповідних прикладів. Так, в Україні зафіксовано понад 211 тисяч злочинів, пов'язаних з агресією РФ, з яких понад 180 тисяч є воєнними [5]. Їх розслідування вимагає професійної діяльності слідчих-комбатантів, діяльність яких має бути під професійним прокурорським керуванням і контролем, а також професійно бути розглянуто у суді.

На сьогодні це велика проблема в державі, однак політичної волі щодо її вирішення з боку керівництва держави не проявляється, не дивлячись на неодноразові пропозиції і вимоги наукового середовища щодо невідкладності запровадження в Україні системи військової юстиції.

На сьогодні інститут військового права є складовою адміністративного права, розвивається і фактично став підгалуззю права, з притаманними лише йому змістом, предметом і методами регулювання. Мова йде про реально сформований та існуючий комплекс правових норм як підгалузі національного права, яка забезпечує функціонування сектору безпеки і оборони.

Військове право, як і будь-яка галузь права, має свої функції, завдання, предмет і специфічні методи правового регулювання. Воно, з одного боку, – частина публічного права, оскільки спеціальні суб'єкти права виконують завдання і функції держави, його органів. З іншого боку, військове право є (в більш вузькому розумінні цього слова) частиною адміністративного права.

Логічним є виділення приватної складової військового права, тобто системи правових норм, які регламентують порядок підготовки та вступу на військову службу осіб. Правовий статус цих осіб встановлюється нормами трудового права, а відповідні правовідносини виникають

внаслідок укладання контракту про вступ на військову службу, мобілізацією чи призовом.

Основним суб'єктом військового права є військовослужбовець. Саме з цією категорією громадян започатковуються військово-службові відносини, як основоположним поняттям військового права. Під військово-службовими відносинами слід розуміти по-перше: державно-правові відносини військової служби, які складаються між громадянином, який вступив на військову службу, та державою, в особі уповноваженої військової посадової особи; по-друге, безпосередньо військово-службові відносини, які складаються між військовослужбовцями.

Роботодавцем для військовослужбовця є держава, яка має виступати активним учасником згаданих відносин, оскільки функціонування військової служби в визначальній мірі залежить від організованості самих військових органів держави.

Військово-службові правовідносини мають наступні характерні риси:

1) ці відносини є державно-правовими, оскільки вони в переважній мірі регулюються нормами публічного права (конституційного, адміністративного, кримінального, інформаційного тощо) і в більшій мірі вільні від приватно-правового регулювання, від норм приватного (трудового) права. Держава, в особі відповідної військової посадової особи, і військовослужбовець знаходяться в державно-правових відносинах, які встановлюють особливі права і обов'язки сторін, що базуються на принципі підпорядкування, і які мають особливий статус. Військовослужбовці відбуввають службу лише державі;

2) державно-правові відносини – це особливі (статусні) правові відносини, що визначають статус військовослужбовців. Цим відносинам притаманні відносини підпорядкування (за посадою та за військовим званням), а тому ці відносини утворюються в односторонньому порядку, тобто з волі держави, за одночасної згоди громадянина при укладанні контракту, чи за реалізації визначеного громадянину обов'язку (за призовом);

3) військово-службові відносини – це владні державно-правові відносини. «Владність» значить, що військовослужбовці наділяються певними владними можливостями діяти, вчиняти організаційно-розпорядчі та адміністративні заходи, адміністративно-юрисдикційні дії і заходи як в середині військової організації, так і по відношенню до зовнішніх суб'єктів права;

4) державно-службові правовідносини пов'язані з управлінням державної (публічної) посади, тобто військовослужбовець здійснює функції держави і вирішує велике коло державних завдань, пов'язаних із забезпеченням безпеки і оборони держави. Для цього

військовослужбовці наділяються особливими державно-правовими та владними повноваженнями.

Водночас, військовослужбовці мають однакові з іншими громадянами правами; обмеження прав спеціально встановлюються законодавцем у випадках, обумовлених здійснюваними військовослужбовцями державними функціями і вирішуваними ними завданнями. Зазначене входить в систему принципів професійної державної служби, якою є військова служба.

Предметом військового права є військово-службові відносини, які виникають у зв'язку з організацією і функціонуванням військової служби. Ці відносини мають складний і комплексний характер. Вони регулюються нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, міжнародного, інформаційного, трудового тощо.

Відносини, що виникають у воєнній сфері, регулюються військовим правом, яке включає в себе норми різних галузей права: адміністративного, кримінального, цивільного, інформаційного, фінансового тощо. З огляду на зазначене, військове право є комплексним правом, тобто, окрім адміністративної (управлінської) його сутності, воно має ознаки ще й міжгалузевго права.

З огляду на зазначене вище, проблема функціонування військового права і розмежування у військовій службі правових норм різних галузей права буде як і раніше притягувати увагу учених. Очевидно, що ці правові норми будуть мінятися відповідними правовими нормами військового законодавства, а це потребує створення нової підгалузі чи навіть галузі «військового права», а насамперед – запровадження в Україні системи військової юстиції, на яке у керівництва держави поки-що політичної волі немає.

Література

1. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

2. Про судоустрій України: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4652-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України

від 19.09.2019 р. № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

5. В Україні зареєстровано понад 180 тисяч воєнних злочинів – Офіс Генпрокурора. URL: <https://unn.ua/news/v-ukraini-zareiestrovano-ponad-180-tysyach-voiennykh-zlochyniv-ofis-henprokurora> (дата звернення: 27.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-20>

НІКЧЕМНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЗА УЧАСТЮ АБО НА КОРИСТЬ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Короєд С. О.

доктор юридичних наук, професор,

в.о. обов'язки президента,

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

Раніше ми вже приділяли увагу правовим наслідкам дії Закону України «Про санкції», зокрема питанням застосування в порядку адміністративного судочинства такої “конфіскаційної” санкції, як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними [1]. Проте санкційна політика нашої держави не обмежується такими заходами: в умовах війни санкції можуть бути використані для захисту інтересів підприємств, зокрема як підстава нікчемності правочинів вчинених за участю або на користь підсанкційних осіб [2]. При цьому, в якості прикладу пов'язаності персональних санкцій з господарською діяльністю, наводиться рішення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 2020 року у справі щодо визнання недійсним договору як такого, що суперечить публічним інтересам і публічному порядку у зв'язку з тим, що він укладений в умовах санкцій [3]. Недійсність договорів за участю або на користь підсанкційних осіб впливає зі змісту постанови Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», пунктом 1 якою було встановлено мораторій (заборону) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами